

<https://jhr.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Historical Researches

E-ISSN: 2476-3306

Document Type: Research Paper

Vol. 15, Issue 4, No.60, Winter 2024

Received: 24/04/2023

Accepted: 07/02/2024

Analyzing Factors of Political Isolation of the Apardians in the Timurid Government

Mohsen Bahramnejad *

Associate professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran
bahramnejad@hum.ikiu.ac.ir

Alireza Sarijloo

Ph.D. in History of Islamic Iran, an academic member of Farhangian University, Farhangian University, Zanjan, Iran
aliirani1364@gmail.com

Abstract

The Apardians were a tribal group within the Chaghatai Ulus. They held a significant position in its political and military spheres. They were divided into two distinct factions, the western and eastern regions. The historical trajectory of this tribe revealed that as the rule of the Timurids neared its end, the Apardians gradually lost their political influence. For various reasons, the western Apardians chose to isolate themselves completely during the Timurid era. On the other hand, the eastern Apardians remained loyal to Timur, but the events following his rule led them to gradually adopt the path of the western Apardians. Due to a variety of internal and external factors, their political significance waned. Employing a descriptive-analytical approach, this research aimed to address the following question: What were the factors contributing to the political isolation of the Apardians during the Timurid rule? The research findings suggested that both internal and external factors played a role in their isolation.

*Corresponding author

2476-3306 © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

 [10.22108/JHR.2024.137459.2519](https://doi.org/10.22108/JHR.2024.137459.2519)

External factors encompassed events that, to some extent, were unavoidable and over which they had no control. However, the direct responsibility for the internal factors of isolation rested with the Apardians themselves.

Keywords: The Apardians, Western Apardians, Eastern Apardians, Timurians, Chaghatai Ulus.

Introduction

Tribal societies have been a prominent feature throughout history and Transoxiana, an ancient human habitat, held significant importance akin to other key global regions. This region served as a crucial crossroad for nomadic migrations since ancient times and tribal life, alongside rural and urban social classes, persisted in Transoxiana. During the Mongol and Timurid periods, this social structure garnered considerable attention and influenced numerous contexts in Central and Western Asia. Despite demographic changes during the Mongol rule, tribes continued to play a pivotal role in the political and military landscape of Ulus. In this context, the Apardians as a tribe within the Chaghatai Ulus exerted a substantial influence on its political and military dynamics. Their contribution to the establishment, consolidation, and military endeavors of the Timurid government was undeniable. Through their allegiance to the Timurid royal court, the leaders of this tribe played a vital role in the formation, political advancement, military expansion, and legitimization of the Timurid rule amidst challenges from rival tribal leaders. However, their political trajectory during that era was characterized by a historical process of rise and fall rather than a unilateral approach. This research aimed to delve into and elucidate the political position of the Apardians during that historical period, drawing insights from the limited data and information available in Timurid historiographies.

Materials & Methods

Despite the significance of the Timurid government and the role of tribes in the political and military landscape of Chaghatai Ulus and the Timurid government, the previous research by scholars, such as Beatrice Forbes Manz, Ismail Aqa, Jean Aubin, and Harold Lamb, has provided valuable insights. However, the specific focus on the Apardian tribe and their relationship with the rulers of Chaghatai Ulus, particularly the Timurids, has not been independently addressed in the works of these researchers. While articles, such as 'Posts and Positions in Local Governments' by Shohistahon Uljaeva, 'Timur and the Emirate over Jaghtay' by Takuji Kawaguchi, and 'The Role of the Qara'unas Group in the Political and Military Interactions of the Timurid Government' by Alireza Sarijloo and Mohsen Bahramnejad, occasionally mentioned the Apardians, they did not align with the objective of this research. Therefore, this study aimed to pave a new path in this area of study and framed its investigation around the following question: What factors contributed to the political isolation of the Apardians? This question supported the hypothesis that the Timurids' pursuit of political centralization within Chaghatai Ulus, along with the internal and external characteristics of the Apardian tribe, led to a gradual decline and political isolation during that period in history.

Research Findings

The research findings suggested that a variety of factors, both internal and external to the tribe, could significantly impact the prosperity or isolation of the tribe. These factors influenced tribal relationships. One category of factors pertained to the policies adopted by tribal leaders, which could contribute to improved decision-making. However, another category was associated with factors beyond the control of tribal leaders, which we referred to as external factors.

Discussion of Results & Conclusion

By examining historical events, it became apparent that the Apardians were divided into the two eastern and western regions. The fates of these two regions differed significantly due to the behaviors of their respective leaders. Two main categories of factors contributed to the isolation of both regions. The first category consisted of external factors that were beyond the control of the Apardians and they could only leverage these factors for their political advantage. The second category comprised internal factors, for which the Apardians and their leaders were directly responsible.

Among the external factors leading to the isolation of the Western Apardians were neglecting the pivotal role of tribes in the political scene, misunderstanding the political atmosphere of the time, and susceptibility of the Western Apardian leader to external influences. On the internal side, repeated mistakes by the leader of this region towards Timur and insistence on wrong positions, possibly stemming from their sense of independence, led them to lose control during Timur's era. Timur chose a non-tribal leader for them, intensifying their isolation. However, the Eastern Apardians, unlike their Western counterparts, served Timur loyally and achieved high political positions. Their political insight appeared to have been more flexible than that of their Western peers as reflected positively in historical records. Yet, this did not imply that the Eastern Apardians were superior in their political life, but they were more compliant compared to the Western ones.

With Timur's death and the ensuing succession disputes, the political landscape of Ulus became turbulent and Timur's unique discourse faced threats of obliteration. The leader of the Eastern Apardians also made a miscalculation in choosing a successor in this complex political environment, marking the beginning of their isolation. For the Eastern Apardians, the external factors were more dominant than the internal ones. Factors like the political post-Timur situation, Shahrukh's sentiments and differences between his rule and Timur's, and the erosion of Timur's military campaigns and succession disputes, were pivotal. Upon reflection, it was evident that the Eastern Apardians became victims of events they were not primarily responsible for, leading to their isolation. In contrast, the Western Apardians' actions were more self-inflicted. They could have mitigated their situation by adopting a more prudent political strategy in Chaghatai Ulus. However, their strong sense of independence overshadowed other political considerations, ultimately leading to their obscurity in historical records.

واکاوی عوامل انزوای سیاسی اپاردیان در حکومت تیموریان

محسن بهرام نژاد* ، دانشیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران

bahramnejad@hum.ikiu.ac.ir

علیرضا ساریجلو، دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه فرهنگیان، زنجان، ایران

aliirani1364@gmail.com

چکیده

اپاردیان در زمره قبایل حاضر در الوس جغتای بوده اند که در عرصه سیاسی و نظامی آن سامان، نقش آفرینی کرده‌اند. آنان به دو بخش مستقل و به دو ناحیه غربی و شرقی تقسیم می‌شدند. سیر تاریخی این قبیله نشان می‌دهد اپاردیان هر دو ناحیه، با نزدیک شدن به انتهای حکومت تیموریان، اهمیت سیاسی خود را به تدریج از دست دادند. اپاردیان غربی به دلایل مختلف در زمان تیمور، انزوای کامل را در پیش گرفت و اپاردیان شرقی در زمان تیمور، کاملاً وفادارانه به تیمور خدمت کردند؛ اما پیشامدهای پس از تیمور سبب شد آنان نیز به تدریج راه اپاردیان غربی را طی کنند و به علل مختلف بیرونی و درونی، از اهمیت سیاسی‌شان کاسته شود. پژوهش حاضر با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی، در صدد پاسخ به این پرسش است که چه عواملی سبب انزوای سیاسی اپاردیان در حکومت تیموریان شده است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند عوامل بیرونی و درونی متعددی در انزوای اپاردیان نقش داشته‌اند. عوامل بیرونی، عواملی اند که وقوع آنها به نوعی جبر زمانه بوده است و آنان نقشی در وقوع آنها نداشته‌اند و تنها تدابیر مناسبی را در جهت منافعشان اتخاذ می‌کردند؛ اما برعکس، مسئولیت مستقیم عوامل درونی انزوا، بر عهده خودشان بوده است.

واژه‌های کلیدی: اپاردیان، اپاردیان غربی، اپاردیان شرقی، تیموریان، الوس جغتای.

* نویسنده مسئول

۱. مقدمه

جامعهٔ قبیله‌ای از جمله جوامعی است که از دیرباز در تاریخ وجود داشته است و دیگران به آن توجه کرده‌اند. ماوراءالنهر یکی از کهن‌ترین کانون‌های زیست بشری است که در کنار دیگر نقاط کلیدی جهان، از نظر فرمانروایان، اهمیت وافری داشت. از اعصار کهن، این منطقه محل تاخت‌وتاز کوچ‌نشینان بوده و اهمیت بسزایی داشته است. زندگی قبیله‌ای همراه با دیگر قشربندی‌های اجتماعی، نظیر روستایی و شهری در ماوراءالنهر، به حیات خود ادامه می‌داد. خیل عظیم اجتماعات بشری در زمان مغولان و تیموریان نیز به این ساخت اجتماعی توجه می‌کردند و بسیاری در آسیای مرکزی و غربی، بر این سیاق روزگار می‌گذرانند. گرچه از دورهٔ حکومت مغولان، تغییرات محسوس در ساخت جمعیتی قلمروی گستردهٔ آنان به وجود آمد، قبایل همچنان نقش محوری در معادلات سیاسی و نظامی الوس داشتند. با توجه به این مهم، اپاردیان نیز که یکی از قبایل حاضر در الوس جغتای بود، به سهم خود در معادلات سیاسی و نظامی آن سرزمین تأثیر داشت. همچنین نقش آنان در شکل‌گیری، تثبیت، بالندگی و پیشرفت‌های نظامی حکومت تیموریان نیز اغماض‌نشدنی است. رهبران این قبیله با بیعت خود در قوریلتهای سلطنت تیمور، دوشادوش رؤسای دیگر قبایل در تشکیل، پیشرفت سیاسی، نظامی و مشروعیت‌بخشی به حکومت تیموریان ایفای نقش کردند. با وجود این، آنان شرایط یک سویه‌ای را در عرصهٔ فعالیت‌های سیاسی آن دوره دنبال نکردند، بلکه به لحاظ تاریخی، فرایندی از اوج و حضیض را در کارنامهٔ قبیلگی-سیاسی‌شان تجربه کردند. پژوهش حاضر، تشریح و تبیین جایگاه سیاسی اپاردیان را در فرایند تاریخی همان دوره جست‌وجو می‌کند و اطلاعات و داده‌های بسیار محدودی واکاوی

و تجزیه و تحلیل شده است که از میان تاریخ‌نگاری‌های تیموری گرد آمده است. با وجود اهمیت حکومت تیموریان و نقش قبایل در عرصهٔ سیاسی و نظامی، تاکنون الوس جغتای و حکومت تیموریان، پژوهش‌های ارزشمندی همانند کارهای بئاتریس فوربس منز، اسماعیل آکا، جان اوبن و هارولد لمب را انجام داده‌اند؛ اما قبیلهٔ اپاردیان و ارتباط آنان با حکام الوس جغتای و در رأس آنها تیموریان در آثار پژوهندگان مذکور، اهمیت مستقلی پیدا نکرده است. مقالاتی چون «پست‌ها و مناصب در دولت‌های محلی» (Uljaeva, 2002)، «تیمور و امیری بر جغتای» (Kawaguchi, 1988) و «نقش گروه قراوناس در تعاملات سیاسی و نظامی حکومت تیموریان» (ساریجلو و بهرام‌نژاد، ۱۳۹۹) هستند که گاهی نام اپاردیان را نیز بررسی کرده‌اند، اما هیچ اشتراک و هم‌سویی با هدف این پژوهش ندارند؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر، گشایش تازه‌ای در این بخش از مطالعات است و پاسخ به این پرسش «چه عواملی در انزوای سیاسی اپاردیان نقش داشته است؟» را اساس بررسی خود قرار داده است. پرسش مذکور این فرضیه را تقویت کرد که علاقه‌مندی تیموریان به تمرکززدایی سیاسی در میان الوس جغتای، بر ویژگی‌های درونی و بیرونی قبیلهٔ اپاردیان تأثیر می‌گذارد و آن اولوس را به مسیر تدریجی افول و انزوای سیاسی در تاریخ آن دوران سوق می‌دهد.

۲. مختصری دربارهٔ اپاردیان

۲-۱. خاستگاه اپاردیان

در تاریخ سری مغولان، هیچ نام و نشانی از اپاردیان نیست؛ بنابراین ادعا نمی‌شود که آنان از مغولان اصیل بوده‌اند. ذیل واژهٔ آپاردی-آپردی آمده است: «از تیره‌های ترک» (ستوده، ۱۳۸۵، ص. ۲)، اما ترک بودن آنان نیز

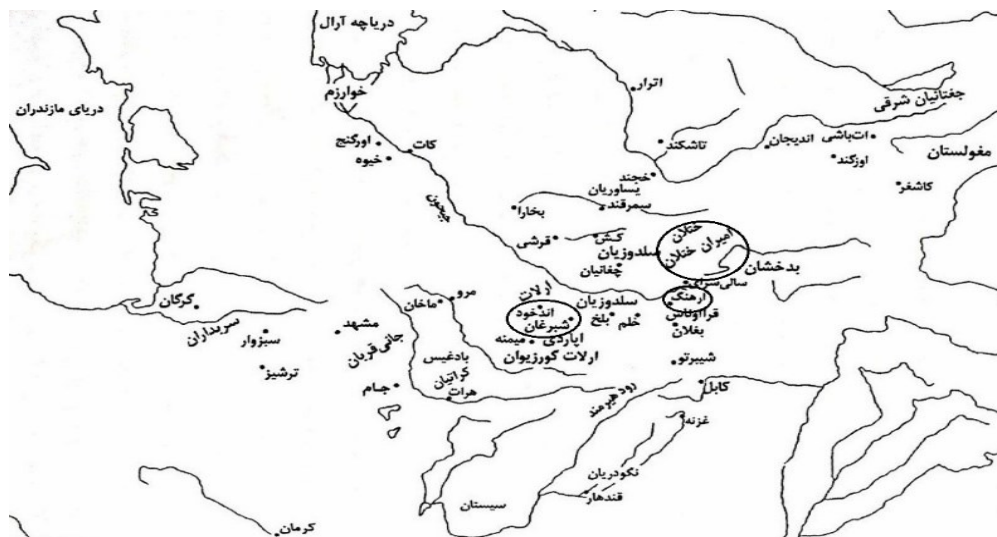
این، افریدیان بر خلاف اپاردیان قوم باستانی بودند، اما اپاردیان نیروی نوپا و جدیدی در عصر جغتای بوده‌اند (منز، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۵).

با توجه به مباحث فوق، نتیجه آن است که اپاردیان خدمات پر فراز و نشیبی در تاریخ داشته و گروه جدیدی‌اند که در منابع کهن تاریخی نیز، نامی از آنان دیده نمی‌شود. بنابراین احتمال دارد که از گروه‌های بزرگ دیگر منشعب یافته باشند. با وجود اینکه اپاردی‌ها نیروی نوپایی بودند، اما بررسی نقش آنان در قدرت‌یابی تیمور و فعالیت سیاسی شان در بخش‌های بعدی پژوهش، تأثیر آنان را در حکومت تیموریان نشان می‌دهد. بهتر است برای معرفی و شناخت بهتر این گروه تازه تأسیس یافته، نخست موقعیت جغرافیایی شان را بررسی کنیم؛ زیرا مختصات زیستگاه، نقش آفرینی را در عرصه سیاسی الوس واضح‌تر بیان می‌کنید.

مسجل نیست (Subtelny, 2010, p. 169). همچنین قبل از حکومت جغتای، هیچ پیشینه تاریخی از اپاردیان وجود ندارد و نخستین اشارات به آنان در همین زمان است (منز، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۵).

قوم باستانی به نام «افریدی» وجود دارد که احتمالاً به سبب تشابه اسمی، موجب اشتباه در تاریخ‌نگاری اپاردیان می‌شود، به‌ویژه آنکه از افریدیان به اپردیان نیز یاد شده است (فکرت، ۱۳۸۵، ص. ۴۳۸). در جامع‌التواریخ نیز به «افریدون» اشاره شده است که به احتمال زیاد همین افریدیان‌اند (همدانی، ۱۳۷۳، ص. ۱/۱). اما تفاوت این دو، با بررسی موقعیت جغرافیایی آنان آشکار می‌شود. «افریدیان، فرسنگ‌ها از اپاردیان فاصله داشتند. آنها ساکن نواحی مرزی شمال غربی پاکستان و جنوب شرقی افغانستان هستند» (فکرت، ۱۳۸۵، ص. ۴۳۸). این در حالی است که اپاردیان تقریباً در شمال غربی افغانستان امروزی ساکن بودند. علاوه بر

۲-۲. موقعیت جغرافیایی اپاردیان در الوس جغتای

شکل ۱- نقشه جغرافیایی الوس جغتای و محل زندگی اپاردیان (منز، ۱۳۸۹، ص. ۴۵)

Figure 1- Geographical map of Ulus Chaghatai and the place of residence of apardians (Manz, 2009, p. 45)

می‌شوند، در اندخود و شبرغان و ناحیه دیگری نیز که به اپاردیان شرقی گفته می‌شد، در ارهنگ و ختلان

اپاردیان در دو نقطه جغرافیایی می‌زیسته‌اند. یک گروه از آنان که در این پژوهش اپاردیان غربی نامیده

ساکن بوده‌اند (شامی، ۱۳۶۳، ص. ۱۵؛ نظری، ۱۳۸۳، ص. ۲۰۴). در برخی از منابع متأخر، نام «افریدی» مشاهده می‌شود، یعنی همان اپاردید که از توابع سرپل است، منطقه سرپل نیز از توابع ولایت جوزجان به شمار می‌آید (اتلس قریه‌های افغانستان، ۱۳۵۳، ص. ۹۴۸/۲؛ Adamec, 1972, p. 148).

۲-۳. اپاردیان، زیرمجموعه قرااوناس یا قبیله‌ای مستقل؟

اپاردیان نیرویی نوپا و جدید در عصر جغتای بوده و پیش از آن، هیچ پیشینه تاریخی نداشته‌اند (منز، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۵؛ Manz, 1983, p. 83-84). اگر فرضیهٔ منز را بپذیریم، باید اذعان کنیم که احتمالاً آنان نیرو یا گروه فرعی در الوس جغتای بودند. در نگاه نخست، این نکته به ذهن متبادر می‌شود که به دلیل نوپا بودن اپاردیان، آنان نباید قدرت چندانی داشته باشند، اما در سال‌های ۷۴۶-۷۴۷ ه.ق، چهار قبیله قدرت فراوانی داشتند که یکی از آنان اپاردیان بود (Manz, 1983, p. 83).

گاهی محققان، اپاردیان را به یک دسته سپاهی تنزل و آنان را با گروه‌هایی چون یساوریان و بورولدای‌ها در یک طبقه قرار می‌دهند (منز، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۵-۲۲۶؛ landa, 2017, p. 1204). در همین راستا و به دلیل نزدیکی یکی از مراکز اپاردیان به نام «ارهنگ» به «سالی سرای» که قشلاق رهبران قرااوناس بود، اپاردیان از جمله وفادارترین حامیان امرای قرااوناس، از جمله قزغن و امیرحسین بودند. بنابراین اپاردیان مثل بورولدای زیرمجموعه قرااوناس است (منز، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۵-۲۲۶). تحقیقات متقدم تر نشان می‌دهند که اپاردیان زیرمجموعه قرااوناس نبودند، بلکه عکس قضیه نیز جاری بود (Manz, 1983, p. 84-86).

در هر صورت موضع‌گیری روشنی دربارهٔ قبیله یا گروه بودن اپاردیان در منابع متقدم تیموری وجود

ندارد، اما در این باره نظراتی متمایز از آرای منز و لاندای وجود دارد (منز، ۱۳۸۹؛ Manz, 1983; Landa, 2017)، چنان‌که نگارنده «احسن التواریخ» دربارهٔ آنان می‌افزاید: «نام یکی از طوایف شمال خراسان قدیم، مقیم نواحی شبرغان و اندخود» است (روملو، ۱۳۴۹، ص. ۸۲۱).

۳. روابط متقابل حکومت‌ها و قبایل

مبحث استقلال، از موارد مهم در بحث روابط حکومت‌ها و قبایل است؛ بنابراین در اینجا بحث مفهوم‌شناسی ارجحیت دارد. در بالا اشاره شد که تاریخ‌نگاران واژه‌های متفاوتی را در تعاریف خود از اپاردیان به کار برده‌اند که در ذیل به صورت اجمالی، مفهوم هریک از آنان بررسی می‌شود.

طایفه یک واحد سیاسی در بین کوچ‌نشینان است که از اجزای کوچک‌تری به نام تیره، اولاد یا دودمان و بالاخره خانوار تشکیل می‌شود (امان‌اللهی بهاروند، ۱۳۶۰، ص. ۱۸۱-۱۸۲). طایفه بودن اپاردیان از این جهت اهمیت دارد که طایفه سازمان‌دهی درونی است و برای آنها اصالت در نظر گرفته می‌شود؛ اما به نظر می‌رسد دسته سپاه (گروه) نمی‌تواند عقبه تاریخی داشته باشد. علاوه بر این، آنان زیرمجموعه یک قبیله یا گروه بزرگ‌تر دانسته می‌شوند.

پژوهشگرانی نیز هستند که اپاردیان را قبیله می‌دانند و در تحلیل‌های خود همچون یک قبیله با آن رفتار می‌کنند (Uljaeva et al., 2002, p. 511; Potter, 1994, p. 97).

احتمالاً قبیله از طایفه بزرگ‌تر و گروهی از افراد است که جامعه‌ای را تشکیل می‌دهند و ادعای تبار از یک جد مشترک را دارند. هریک از سیستم‌های مختلف، سازمان اجتماعی متشکل از چندین دهکدهٔ محلی، گروه‌ها، نواحی، تبارها یا دیگر گروه‌هایی را

به علت تضاد منافع با یکدیگر اختلاف و ناسازگاری داشتند. به نظر می‌رسد اختلافات قبیله با حکومت، ناشی از اختلاف در ایدئولوژی هاست. «قبیله به پیوندهای خویشاوندی و نژاد ارجحیت می‌بخشد، در حالی که دولت بر وفاداری همه افراد ساکن در یک قلمروی مشخص اصرار دارد. قبیله بر عوامل فردی و فرهنگی تأکید دارد. دولت غیرشخصی است و بر قرارداد اجتماعی تأکید دارد. قبیله حالت همگن و دولت حالت ناهمگن دارد» (Ibid, p. 37). طبیعی است که تفاوت‌های ماهوی فوق، زمینه را برای دامن‌زدن به اختلافات اساسی فراهم می‌کند.

۴. اپاردیان پیش از تیموریان

اپاردیان نیرویی بااهمیت در الوس جغتای بوده‌اند، به طوری که سرزمین و سیاست الوس را به همراه سه قبیله دیگر کنترل می‌کردند (Manz, 1983, p. 84). بر همین اساس، نخستین رد پای آنان در به حکومت رسیدن امیر قزغن^۲ مشهود است (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۳/۱؛ خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۳۸۴/۳-۳۸۳). در این زمان خواجه محمد اپاردی، حاکم ناحیه غربی و اولجایتو، رهبر ناحیه شرقی بود (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۲۶۱/۱). پس از کشته شدن خواجه محمد در سال ۷۶۱ق، فرزندش زنده‌حشم‌عنان، حکومت اپاردیان غربی را به دست گرفت (همان‌جا). زنده‌حشم خدمات پر فراز و نشیبی را در الوس جغتای ارائه کرده است. عصیان او به سال ۷۶۲ق در برابر حاجی برلاس و تیمور در منابع ثبت شده است (همان، ص. ۲۷۳/۱).

امرای هر دو ناحیه اپاردیان در سال ۷۶۵-۷۶۴ق با امیرحسین متحد شدند (Kawaguchi, 1988, p. 269). گویا امیرحسین بسیار به اپاردیان شرقی اطمینان داشت؛ زیرا او حکومت قندوز را نیز به اولجایتو

قبیله می‌نامیده‌اند که یک نژاد مشترک، زبان، فرهنگ و یا نام مشترک داشتند (Gregory, 2003, p. 1). قبیله بیشتر بر حالتی استوار است که اعضای آن، دودمان مشترک و کهنی داشته باشند. این دودمان به دو بخش اسطوره‌ای و واقعی تقسیم می‌شود (گولد و کولب، ۱۳۷۶، ص. ۶۵۶).

با تفاسیر فوق، مرزبندی روشنی درباره مستقل بودن یا نبودن اپاردیان وجود ندارد. اگر طبق تعاریف بالا از طایفه و قبیله، آنان قبیله باشند، احتمال استقلالشان نیز بیشتر است. در حالی که اگر آنان یک طایفه باشند، ناگزیر باید زیرمجموعه یک قبیله باشند. سوای این مهم، احتمالاً نزدیکی بینش سیاسی اپاردیان و قرااوناس^۱ و به تبع آن، قرارداد داشتن آنان در یک جبهه، پیش از حکومت تیموریان سبب شده است تا برخی پژوهشگران، اپاردیان را زیرمجموعه قرااوناس بدانند. به نظر می‌رسد اگر اپاردیان زیرمجموعه قرااوناس باشند، آن قدر استقلال سیاسی دارند که خودمختارند و منابع تاریخی جداگانه‌ای آنان را بررسی نمی‌کند، وگرنه منابع از لفظ قرااوناس برای آنان استفاده می‌کردند و نیازی نبود به طور مستقیم به نام اپاردیان اشاره کنند (منز، ۱۳۸۹، ص. ۲۲۵؛ فکرت، ۱۳۸۵، ص. ۴۳۸؛ عظیمی، ۱۳۹۳، ص. ۱).

گذشته از بحث مفهوم شناسی، روابط متقابل حکومت و قبیله اهمیت وافری دارد. نقش قبایل در حکومت‌ها تا حدی است که قبایل را خالق و نابودگر پادشاهان دانسته‌اند (Tapper, 2009, p. 35). در واقع روابط بسیار پیچیده‌ای بین حکومت و قبیله برقرار بوده است. همچنین این ارتباط چنان در هم تنیده بود که تا زمان تیموریان و حتی بعد از آن، هیچ حکومتی بدون تأثیرات سیاسی قبایل و هیچ قبیله‌ای بدون ارتباط با حداقل یک حکومت نبود (Ibid). با وجود ارتباط پیچیده بین این دو ساختار، این دو بیشتر

آنان محسوب می‌شد. ترفیع جایگاه سیاسی، امرا را وادار می‌کرد تا سوی مدعی نیرومندتر-البته از ظن آنان- تمایل پیدا کنند.

اپاردیان نیز تافته‌ای جدا بافته در الوس جغتای نبودند. آنان نیز در همین نظام سیاسی و با همین اسلوب، در صدد افزایش قدرت خود بودند و سعی می‌کردند منافع خود را با اتکا به نظام سیاسی جاری الوس تأمین کنند. در هر صورت اپاردیان شرقی به رهبری اولجایتو، زودتر از ناحیه دیگر با تیمور متحد شد. گمان می‌رود همین اقدام در ذهنیت تیمور، برای تفویض اختیارات به رؤسای اپاردیان شرقی بسیار مؤثر باشد. در سال ۷۷۱ق، زنده‌حشم نیز با ملاحظه قدرت روزافزون تیمور و درک این نکته با تیمور متحد شد که امیرحسین نقطه اتکاشدنی نیست (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۳۹۴/۱).

اما اپاردیان غربی با توجه به منش خاص سیاسی رهبر خود، مورد غضب تیمور واقع شدند. رهبر آنها با سیاست‌های خود، کار را به جایی رساند که درنهایت موجب انزوایشان در حکومت تیمور شد و درنهایت به گمنامی اپاردیان اندخود و شیرغان در تاریخ انجامید.

۵. عوامل انزوای اپاردیان غربی در حکومت تیموریان

عوامل متعددی در انزوای اپاردیان غربی تأثیرگذار بودند. در دیدگاه کلی، دو دسته عوامل درونی و بیرونی در این انزوا مدنظرند. منظور از عوامل بیرونی، عللی اند که بروز آنها در اختیار اپاردیان نیست و مخیر بودند با آن جریان‌ها همراهی کنند و یا در مقابل آن جبهه بگیرند. عوامل درونی برعکس عوامل بیرونی، نتیجه رفتار خود اپاردیان بود و مسئولیت مستقیم این عوامل را خود آنها بر عهده داشتند.

تفویض کرده بود (خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۴۱۶/۳). علاوه بر این تصور می‌شود اولجایتو حاکم اپاردیان شرقی، نزد تیمور شخصی معتمد شناخته می‌شد؛ زیرا با مشورت او، تیمور دو تن از اسرای جنگی را آزاد کرد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۳۰۸/۱). در این مقطع تیمور و امیرحسین متحد بودند.

فرهاد نیز جزء امرای اپاردی است که در منابع اشاره‌های کوتاهی به او شده است. به نظر می‌رسد او نخستین فردی است که جرعه دشمنی تیمور و امیرحسین را می‌زند (حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ص. ۳۵۰/۱؛ سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۳۵۴/۱).

اولجایتو اپاردی قبل از پیروزی تیمور بر امیرحسین، اتحاد خود را با امیرحسین نادیده گرفته و به تیمور پیوسته بود (خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۴۱۷/۳-۴۱۸). این رفتار اولجایتو در نظام سیاسی الوس جغتای پیش از تیمور ریشه داشت.

نظام سیاسی الوس جغتای قبل از تیمور، بر گفتمان نظامی محور با محوریت قبایل استوار بود. این قبایل و در رأس آنان امرای قبایل بودند که تأثیری شگرفی در معادلات سیاسی داشتند. قبایل حاضر در الوس با توجه به نقششان، مناصب نظامی و اداری رفیعی داشتند (Manz, 1983, p. 80) با این حال مشخصه بارز نظام سیاسی الوس، اتحادهای سست و شکننده بود (منز، ۱۳۸۹، ص. ۶۷-۶۹). رهبران قبایل با مشاهده ظهور مدعی قدرتمندتر، پیمان کنونی خود را به راحتی زیر پا نهادند و به سوی مدعی نوظهور شتافتند. این رفتار به جلوگیری از ائتلاف منابع انسانی و مالی منجر می‌شود. علاوه بر آن، این شیوه تضمین بقای قبیله در عرصه سیاسی الوس بود. در کنار این عوامل، ارتقای جایگاه سیاسی امرای قبایل در حکومت آتی الوس جغتای نیز، عنصر مهمی برای

۵-۱. عوامل بیرونی

۵-۱-۱. نادیده گرفتن تغییر محوریت قبایل در

عرصه سیاسی الوس

همان گونه که پیش از این گفته شد، نظام سیاسی الوس جغتای بر مبنای گفتمان نظامی و بر محوریت قبایل استوار بود. تیمور خود محصول جامعه‌ای بود که قبیله گرایی در آن حاکم بود. قبیله باید از اولویت های او می بود، اما با این حال تیمور تلاش می کرد تا قبیله گرایی را با سلطنت تلفیق کند. در واقع این سیاست، تمایز تیمور با حکام پیشین الوس بود (Jamaluddin, 1979, p. 349). اما برخلاف ادعای فوق، تلفیق قبیله با منش سلطنتی، به دلیل تفاوت ایدئولوژی که در قسمت های بالاتر به آن اشاره شد، امری ناممکن به نظر می رسد؛ زیرا ماهیت این دو متفاوت است. بنابراین تیمور باید روال دیگری را در پیش می گرفت. او به خوبی دریافته بود که تا وقتی قبایل محوریت داشته باشند، او نیز مانند حکام گذشته مجبور است در چارچوب مطالبات قبایل و چشم انداز ترسیمی آنان قدم بردارد؛ بنابراین سعی کرد به انحای مختلف محوریت قبایل را کمرنگ کند و خود را در کانون عرصه سیاسی الوس قرار دهد. تیمور گفتمان نظامی الوس را تا جای ممکن تقویت کرد، ولی رفته رفته محوریت را از قبایل به خویشتن تغییر داد.

طبیعی است که هر تغییری با مقاومت همراه باشد. نام اپاردیان در بین قبایلی است که در بازه سال های ۷۷۶-۷۷۱ق، شورش هایی را علیه تیمور انجام دادند (kawaguchi, 1988, p. 269). به نظر می رسد اپاردیان جزء نخستین قبایلی بودند که با تغییرات تیمور مخالفت کردند. البته اپاردیان غربی و رهبر آنان زنده حشم، در این امر پیشگام بودند. احتمالاً در این برهه فعالیت هایی از نوع اپاردیان غربی، تلاش هایی

نافرجام برای احیای جایگاه از دست رفته است. این نوع مقاومت ها تا حدی در برابر تغییر طبیعی است، اما پافشاری بر این مواضع، آینده سیاسی هر قبیله ای را تحت تأثیر قرار می دهد. نکته دیگری که درباره اقدامات زنده حشم وجود دارد، این است که به نظر می رسد حس استقلال طلبی در رهبر اپاردیان غربی وجود داشته است. احتمالاً این مهم، عامل کم توجهی یا نادیده گرفته شدن دیگر حیطه های سیاسی شد. عرصه سیاسی، تک بعدی نیست، بلکه باید همه جوانب سنجیده و اعمال نظر شود.

با عنایت به این مهم، به نظر می رسد نادیده گرفتن نظم سیاسی جدید، مشکل اساسی رهبر اپاردیان غربی را مهیا کرد. ضعف بصیرت سیاسی زنده حشم و تطابق نداشتن با سیاست روز الوس، مشکلات بعدی را برای اپاردیان غربی به ارمغان آورد. پافشاری بر مواضع، آن هم بدون توجه به مقتضیات زمان، تیمور را به تغییر سیاست در قبال آنان وادار کرد.

۵-۲. عوامل درونی

عوامل درونی نیز در کنار عوامل بیرونی، در انزوای سیاسی اپاردیان غربی مؤثر بوده اند. مسئولیت این دسته از عوامل، به طور مستقیم بر عهده رؤسای قبیله است.

۵-۱-۲. تأثیر پذیری رهبر اپاردیان غربی از

دیگران و اغفال او

تأثیر پذیری زنده حشم از دیگران به ویژه نزدیکانش، عامل درونی دیگری بود که نقش اساسی در انزوای اپاردیان غربی داشت. این امر عامل محاسبات اشتباه و در پی آن، تجزیه و تحلیل نادرست از اوضاع سیاسی الوس و مشکلاتی بود که فرجام آن غیر از انزوای سیاسی نبود.

طبق اطلاعات منابع تاریخی، «امیر موسی» نخستین

فردی است که در اندیشه استقلال‌طلبی زنده‌حشم مؤثر است. او زنده‌حشم را دعوت کرد تا مقابل تیمور بایستد (حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ص. ۴۵۵/۱). منابع تیموری، استقلال‌طلبی رهبر اپاردیان غربی را برناتفته و او را سرزنش کرده‌اند (همان‌جا). به نظر می‌رسد زنده‌حشم احساس می‌کرد با ادعای استقلال، تیمور را مانند حکام ماضی به ورطه استیصال بکشاند.

خان‌زاده ابوالمعالی ترمذی^۳، از دیگر افرادی است که تأثیرات عمیقی در زنده‌حشم داشت و او را به سوی مخالفت رهنمون می‌کرد. تصور می‌رود این بار خان‌زاده با استناد به رؤیایی که در خواب مشاهده کرده است، زنده‌حشم را ابزاری برای میل به مطامع خود قرار می‌دهد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۴۱۲/۱). به نظر می‌رسد اصرار بر ادامه سیاست خصم‌آمیز به‌وسیله زنده‌حشم، کم‌توجهی و غفلت از وقایع روزمره الوس و پافشاری بر مواضع را نشان دهد.

۲-۲-۵. تصمیمات زنده‌حشم

زنده‌حشم در قورویلتای تیمور حضور نیافت و به اصرار او نیز، برای حضور در این مجلس وقعی نهاد (میرخواند، ۱۲۷۰، ص. ۲۵؛ سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۴۵۰/۱). او حتی در موضع مخالفت با تیمور، پایش را فراتر نهاد و افرادی از دم تیغ گذراند که قصد پیوستن به او را داشتند (تتوی، ۱۳۸۲، ص. ۴۶۸۵/۷). تیمور با وساطت معتمدان خود، از گناه زنده‌حشم گذشت. برخی پژوهشگران بر آن‌اند که تیمور در این‌گونه موارد، مهلتی برای اصلاح روش متمردان قائل می‌شد (Jamaluddin, 1979, p. 355).

زنده‌حشم از بخشش تیمور در قبال تمرد نخستینش درس عبرت نگرفت و به تاراج و غارت بلخ دست زد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۴۱۴/۱-۴۱۵). اینجا سؤالی به ذهن متبادر می‌شود: «دلیل بخشش‌های تیمور در قبال زنده‌حشم چه بود؟» شاید در نگاه اول،

وساطت امرای ملازم و معتمد تیمور در این زمینه، مؤثر بوده است. طبق گفته منابع، او بر مشورت با خردمندان خود اهمیت می‌داد و بر آن تأکید می‌کرد (حسینی تربتی، ۱۳۴۲، ص. ۴؛ Jamaluddin, 1979, p. 349). گویا تیمور هنوز از قدرت قبایل واهمه داشته است. از بین بردن محوریت قبایل، امری پیچیده و زمان‌بر بود؛ بنابراین او در مواجهه با قبایل، جانب احتیاط را رعایت می‌کرد و تنها براساس مصلحت بر امیران خاطی شمشیر می‌کشید، گرچه در این‌گونه موارد نیز، بر اصل قصاص تأکید داشت (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۳۹۸/۱، ۳۹۹، ۴۳۰، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸). مقصود از قصاص این است که ترجیح می‌داد به‌شخصه امرای قبایل مخالف را از میان نبرد، بلکه کشتن امیر خاطی را به شخصی واگذار می‌کرد که از او کینه داشت و یا آن امیر، نزدیکانش را کشته بود. به همین دلیل اتحاد رهبران قبایل دشوار می‌شد.

بار دیگر در سال ۷۷۳ق، زنده‌حشم جزء نفراتی بود که طرحی نو در انداخت و نقشه جدیدی ترسیم کرد تا تیمور را به وقت شکار و در موضع قراسمان، گرفتار کند و به حیات او خاتمه دهد، اما تیمور به‌نحوی از این امر آگاه شد. تیمور امیرموسی را به‌جهت پیوند خویشاوندشان عفو و خان‌زاده ابوالمعالی را تبعید کرد، اما زنده‌حشم را در سمرقند زندانی کرد (سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۴۵۵/۱؛ Manz, 1983, p. 97). البته برخی اعتقاد دارند که او را در سمرقند کشت (اقبال آشتیانی، ۱۳۷۶، ص. ۶۰۴).

۳-۵. پیامدهای کارشکنی مداوم

با طغیان اخیر رهبر اپاردیان غربی، حاکمیت سیاست، مسامحه با آنها را کنار گذاشتند و ذهنیت بدبینانه‌ای نسبت به آنان پیدا کردند. به نظر می‌رسد فرمانروا به بهانه حفظ نظم و بازگرداندن آن به قلمروی خود، که در توجیه، فتوحاتش را نیز می‌آورد

حاکمیت، گام‌های اساسی برای کسب جایگاه‌های رفیع سیاسی برداشتند و مانند دیگر قبایل، از امتیازات برخوردار شدند و قدرت قبیله را توسعه دادند.

۶. مقایسه تطبیقی اپاردیان غربی و شرقی در حکومت تیمور

اپاردیان شرقی همواره به تیمور وفادار ماندند. آنان هم پای دیگر قبایل، فرمانروا را در نیل به اهدافش همراهی و در این راه وفادارانه به او خدمت می‌کردند. اولجایتو، یکی از امرای اپاردی شرقی است که در منابع به نیکی از او یاد شده است (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۳۰۸/۱). او از امیران وفادار بود. گویا قبل از سال ۷۷۱ق، اولجایتو از امیرحسین روی گردانده و به تیمور پیوسته بود؛ زیرا تقریباً نقش او در کشته‌شدن امیرحسین، محرز است (میرخواند، ۱۳۸۰، ص. ۴۱۸/۳-۴۱۷).

برخلاف زنده‌حشمت، اولجایتو در زمره رؤسای قبایلی است که نه‌تنها در مجلس قوریلنای تیمور حضور داشت، جزء نخستین کسانی است که با تیمور متحد شد و با مشروعیت بخشی به او، زمینه را برای بیعت دیگران مهیا کرد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۴۰۲/۱؛ اسماعیلی، ۱۳۷۱، ص. ۱۱۶). این رفتار زمینه‌ساز ارتقای جایگاه او شد. اولجایتو در این زمان چنان جایگاه رفیعی داشت که میانجیگری او برای بخشش زنده‌حشمت پذیرفته شد (سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۴۵۱/۱).

با مرگ اولجایتو، فرزند او خواجه یوسف، به رهبری اپاردیان شرقی منصوب شد که ارهنگ و ختلان را در اختیار داشتند. در اینجا شاهد تفاوت رفتار تیمور در قبال اپاردیان غربی و شرقی هستیم. تیمور با حصر زنده‌حشمت، رهبر غیر قبیله‌ای را برای اپاردیان غربی انتخاب کرد، ولی درباره اپاردیان شرقی، به سنت موروثی بودن رهبری قبایل احترام گذاشت و دلیل آن هم، خدمات صادقانه اولجایتو بود.

(Manz, 1988, p. 111)، رهبری غیر قبیله‌ای را برای اپاردیان غربی برگزید و امور حکومت اپاردیان اندخود و شبرغان را به بیان تمور آق بوغا واگذار کرد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۴۲۱/۱). در اینجا شاهد یک سنت شکنی در رفتار حکومتیم؛ زیرا ریاست بر قبایل، پیشتر موروثی بود (Manz, 1983, p. 86). رهبر اپاردیان غربی پیش از زنده‌حشمت، در دستان پدرش خواجه محمد بود (خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۳۸۳/۳-۳۸۴). این سنت تقریباً در بیشتر قبایل رعایت می‌شد؛ اما ذهنیت حکمران چنان از اپاردیان غربی مکدر شده بود که این عرف را کنار گذاشت. این در حالی است که زنده‌حشمت برادری داشت که نزد تیمور خدمتگزاری و حکومت بر این گروه از قبیله را به او تفویض می‌کرد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۴۱۲/۱). اما او در این مورد خاص ترجیح داد که حکومت فرزندان خواجه محمد را بر اندخود و شبرغان خاتمه دهد. به هر حال تصمیم او، تبعاتی برای اپاردیان به‌همراه داشت، به‌طوری که آنان تمامی جایگاه‌هایشان را از دست دادند. توجه به این نکته ضروری است که رهبران قبیله، نقش واسطه بین قبیله و حاکمیت را بر عهده داشتند. به بیان واضح‌تر، آنها به‌مثابه فیلتری بین عامه مردم و حکومت محسوب می‌شدند، مطالبات قبیله خود را به حاکمیت منتقل می‌کردند یا از حاکمیت می‌گرفتند و در مقابل، مطالبات حکومت را به قبایل منتقل می‌کردند و در جهت مرتفع کردن این مطالبات می‌کوشیدند. از نظر تاریخ‌نگاری، انتخاب رهبر غیر قبیله‌ای برای اپاردیان، موجب شد نام آنان کمتر از قبل در منابع ثبت شود و این آغاز انزوای این گروه در منابع تاریخی است. در بعد سیاسی نیز، آنان بیش از پیش به حاشیه رانده شدند و پیگیری ردپا و نقش آنان در وقایع بعدی تیموریان، دشوارتر است. در نهایت آنان به‌وسیله اتخاذ سیاست هم‌سویی با

۱-۷. اوضاع سیاسی الوس بعد از تیمور

پس از تیمور به دلیل فقدان نظام مشخص جانشینی، منازعات به مدت پانزده سال بین شاهزادگان تیموری برقرار بود. نظم سیاسی که او طی سال‌های متممادی پیاده کرده بود، به تدریج از آن سامان رخت بریست.

به نظر می‌رسد در این مقطع تاریخی، تکاپوهای سیاسی قبایل برای احیای نظام سیاسی، پیش از تیمور آغاز شد. همچنین جو سیاسی بسیار رقابتی بین اعقاب تیمور برقرار شد (Subtelny, 1988, p. 124). در چنین جو پیچیده‌ای، قبایل در بازگشت به سنن سیاسی پیش از تیمور کوشیدند. فعالیت جنگی الوس جغتای، که مؤسس سلسله آن را به بیرون از قلمرو و الوس کشانده بود، پس از او بازگشت (منز، ۱۳۸۹، ص. ۱۸۹).

آنان اتحاد خود را به راحتی زیر پا گذاشتند و با مدعی نیرومندتر - از نظر خودشان - متحد شدند. با رقابت مدعیان، حفظ قدرت سیاسی دوباره دشوار شد (همان، ص. ۱۸۹-۱۹۰). البته کار به همین جا ختم نشد و نظام سیاسی تیمور، به صورت اساسی دگرگون شد و روال سیاسی، چرخشی اساسی داشت.

بر اثر تغییرات حاصل شده در نظام سیاسی الوس، اینک این مدعیان حکومت بودند که مجبور بودند مشوق‌های متعددی را برای جذب رهبران قبایل در نظر بگیرند. این مشوق‌ها می‌توانستند پولی، سرزمینی و یا مالیاتی باشند (Subtelny, 1988, p. 124).

اپاردیان شرقی برخلاف دیگر قبایل که در منازعات جانشینی، نام آنها کمتر در منابع ثبت شده است، در این برهه حساس تاریخی نقش مؤثری داشتند. البته باید این نکته را مدنظر داشت که امکان دارد موضع‌گیری اپاردیان و دیگر رخدادهای تاریخی در این مقطع حساس، به ضرر تیموریان تمام شده و اولین جرقه از هم گسیختگی و زوال تیموریان را نیز

خواجه یوسف نیز مصدر خدمات شایسته‌ای شد؛ برای نمونه او در سال ۷۷۳ق و در جریان لشکرکشی به خوارزم، جزء طلایه داران لشکر تیمور بود (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۲۱۱/۱). این تفویض اختیار، اعتماد به خواجه یوسف را نشان می‌دهد؛ زیرا باید کسانی در طلایه سپاه باشند که مهارت جنگی بالایی دارند و حاکم به آنها اطمینان دارد.

تیمور برای تفویض اختیارات، تابع اصول مشخصی بود؛ به این نحو که او ابتدا فرد مدنظر را در عملیات‌های نظامی محک می‌زد، سپس در مرحله بعدی با کسب اعتماد، حکومت یک ناحیه را به آن شخص واگذار می‌کرد. خواجه یوسف علاوه بر حکومت ارهنگ و ختلان، از طرف تیمور نیز اداره قندوز و بغلان را بر عهده داشت (همان، ۶۰۷/۱).

خواجه یوسف و فرزندش تا زمان مرگ تیمور، وفادارانه به تیمور خدمت کردند و در رکاب او بودند (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۵۲/۲؛ سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۱۰۶/۱؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ص. ۹۶۱/۲-۹۶۰). درجه اعتبار و اعتماد به خواجه یوسف به میزانی بود که به همراه چند امیر دیگر برای انتقال نعش تیمور از اترار تا سمرقند انتخاب شد (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۳۰۳/۲؛ تتوی، ۱۳۸۲، ص. ۴۹۸۶/۷). نقش‌هایی که اپاردیان شرقی داشتند و تا واپسین لحظات عمر تیمور ادامه داشته است، با ناحیه غربی مقایسه‌شدنی نیست. در همین راستا، نام اپاردیان غربی کمتر در منابع ثبت شده است و از این لحاظ، داده‌های تاریخی کمی نیز درباره آنان وجود دارد.

۷. عوامل انزوای اپاردیان شرقی (ارهنگ و ختلان)

برای انزوای اپاردیان شرقی نیز مانند ناحیه غربی، دو دسته عوامل بیرونی و درونی وجود دارد.

۱-۷. عوامل بیرونی

زیرا فرجام ستیزه‌های جانشینی، سلطنت شاهرخ بود. خواجه یوسف نیز در جریان نبرد خلیل سلطان و پیرمحمد (ولیعهد تیمور) کشته شد (تاج‌السلمانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۲۸، ۲۴۳). خواجه علی فرزند خواجه یوسف، آخرین امیری است که از اپاردیان شرقی سراغ داریم. او در سال ۸۱۰ق حاکم سالی سرای و متحد شاهرخ بود (سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۷۴/۲).

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که چرا شاهرخ برای ارهنگ و ختلان، امیری از اپاردیان انتخاب نکرد؟ در واقع شاهرخ نیز مانند پدرش، رهبر غیر قبیله‌ای را برای اپاردیان غربی برگزید و امور اپاردیان شرقی را به رهبرانی غیر از خودشان واگذار کرد. اپاردیان شرقی هیچ‌گونه تمرد یا طغیانی در برابر شاهرخ نداشتند، بنابراین دلیل این رفتار شاهرخ چه بود؟ به نظر می‌رسد که باید دلیل تصمیم شاهرخ را در نظام سیاسی جدیدی جست‌وجو کرد که تلفیقی از نظام سیاسی پیش و پس از تیمور بود. اوضاع سیاسی عصر شاهرخ، تفاوت‌هایی با گذشته داشت. او علاقه‌مند به تقسیم قدرت بود (منز، ۱۳۹۳، ص. ۴۲). همچنین مقتضیات زمانی حکومت او ایجاب می‌کرد که امتیازاتی را برای جلب متحدانشان ارائه کند. یکی از امتیازات مهم، سیورغال بود (Subtelny, 1988, p. 124-125). چنین می‌نماید که شاهرخ برخلاف پدر، سیورغال بیشتری را برای جذب متحدان به نخبگان سیاسی و نظامی بخشید. ممکن است در راستای همین سیاست، او ارهنگ و ختلان را نیز مانند اندخود و شبرغان به سیورغال بخشیده باشد (سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۷۵، ۹۸/۲؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ص. ۱۹۳، ۲۸۷/۳؛ خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۵۷۳/۳). اما منابع از زمان حکومت او کمتر به نام اپاردیان اشاره کرده‌اند، بنابراین نمی‌توان با قطعیت در این باره سخن گفت و تنها با توجه به سیاست کلی شاهرخ، باید سرنوشت

در پی داشته باشد. خواجه یوسف، معتمد تیموریان، برای احقاق وصیت تیمور و جانشینی پیرمحمد سوگند یاد کرده بود (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۲۹۷/۲)؛ اما منابع تصویری خلاف آنچه را که او در گذشته داشت، ترسیم کرده‌اند.

تصور می‌شود که خواجه یوسف نیز براساس وقایع سیاسی جاری الوس عمل می‌کرده است. در این مقطع که رهبران قبایل استقلال سیاسی شده داشتند، تجزیه و تحلیل آنان در جهت گیری سیاسی‌شان بسیار حیاتی بود. خواجه یوسف از بین تمامی مدعیان، خلیل سلطان را برگزید که مدعی حکومت بود. این انتخاب دلایل فراوانی داشت، اما چون در این زمینه اطلاعات چندانی در منابع نیامده است، نمی‌توان اظهارنظر قطعی کرد. آنچه مسلم است، وعده‌هایی است که خلیل سلطان طی نوازش‌نامه‌ای به خواجه یوسف داده بود. اطلاعاتی از مفاد این نوازش‌نامه در دست نیست، اما می‌توان حدس زد خلیل سلطان وعده‌های چشم‌گیری داده و او مجاب شده است تا دروازه شهر سمرقند را برای فرد دیگری نگشاید (یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۳۱۳/۲؛ خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۵۳۸/۲).

دلیل بعدی این است که خلیل سلطان در این زمان از دیگر رقبا به سمرقند نزدیک‌تر بوده است. این مهم نیز خواجه یوسف را به اتحاد با خلیل سلطان سوق می‌دهد. خلیل سلطان در این زمان در تاشکنت حضور داشت (سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۱۰۵۸/۱). در نهایت خواجه یوسف به این نتیجه رسیده بود که خلیل سلطان بر رقبای دیگر چیره و حاکم بلامنازع الوس می‌شود، پس به پیشواز او رفت و در لشکرش حضور یافت (تاج‌السلمانی، ۱۳۹۳، ص. ۱۸۰؛ یزدی، ۱۳۸۷، ص. ۱۳۲۶/۲؛ سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۳۸/۲). اما رویدادهای بعدی حاکی از انتخاب اشتباه اوست؛

اپاردیان شرقی را تصور کرد.

۷-۱-۲. تأثیر تغییر سیاست شاهرخ در مقایسه

با تیمور و انزوای پیش از پیش اپاردیان

دوره حکومت شاهرخ، تفاوت‌هایی با حکومت پدرش دارد. شاید علاوه بر مقتضیات زمانی، منشأ این تفاوت‌ها از تمایز روحیات آن دو نیز ناشی می‌شود. «شاهرخ هیچ یک از تمایلات اغراق‌آمیز پدرش را نداشت و لشکرکشی‌های نظامی‌اش را صرفاً به موارد خیلی ضروری محدود می‌ساخت» (منز، ۱۳۹۳، ص. ۴۲).

گویا جانشین تیمور، به آرامش و ثبات نسبی علاقه داشت. تیمور با گفتمان خاص خود، توجهش را به بیرون از سرحدات قلمروی خود معطوف کرده بود و پسرش با تمایل به سکون و آرامش سیاسی، تمایلش را به درون سرحدات خود ابراز داشت. عملیات‌های نظامی نیز، بیشتر به درون قلمروی خود و سرکوب شورش‌ها محدود می‌شد. دوره حکومت او، آرامش نسبی داشت.

حال با عنایت به مطالب فوق و تغییر گفتمان و مواضع تیموریان، متوجه می‌شویم که اپاردیان تا چه اندازه از سیاست‌های نوین متأثر شده‌اند. همانند دیگر قبایل حاضر در اولوس، بیشترین نقش اپاردیان شرکت در نبردها بوده است. همچنین با سیاست نوین و گفتمان فرهنگ محور این دوره، انزوای اپاردیان شرقی را در عرصه سیاسی نیز می‌بینیم.

۷-۱-۳. فرسایشی بودن لشکرکشی‌های تیمور و

نزاع‌های جانشینی

چنین می‌نماید که فراوانی لشکرکشی‌های تیمور و به تبع آن تعدد عملیات‌های نظامی، باعث فرسایش نیروهای نظامی الوس جغتای شده باشد. نزاع‌های جانشینی نیز مزید بر علت شد. خستگی نیروهای نظامی قبایل که یادگار دوره تیمور و نزاع‌های

جانشینی بود، سبب شد تا حاکم بعدی نیز به نحو احسن از نیروی قبایل استفاده نکند. «شاهرخ مجبور بود بین مراکز پراکنده قدرت سلسله‌ای، ایالتی و محلی توازن ایجاد کند» (منز، ۱۳۹۳، ص. ۴۲). این مهم موجب شد تمرکزش را بیشتر به درون قلمروی خود معطوف کند. در چنین فضای سیاسی، اپاردیان شرقی نیز در کنار قبایل دیگر به انزوا گرویدند.

۷-۲. عوامل درونی انزوای اپاردیان ارهنگ و

ختلان (اپاردیان شرقی)

برخلاف اپاردیان اندخود و شبرغان (ناحیه غربی)، نمی‌توان عوامل درونی چندانی را برای انزوای اپاردیان شرقی برشمرد. آنان همواره به تیموریان وفادار بوده و صادقانه به آنان خدمت کرده‌اند. علاوه بر خواجه علی، پسر خواجه یوسف اپاردی، نام خواجه محمود اولجایتو برادر خواجه یوسف نیز در بین امرای خادم شاهرخ در منابع آمده است (حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ص. ۳۹۴/۳).

با وجود این، رفتار خواجه یوسف بعد از درگذشت تیمور در انزوای اپاردیان شرقی، بی‌تأثیر نبود؛ بنابراین تدابیر خواجه یوسف، تنها عامل درونی است که از آن برای انزوای این ناحیه نام برده می‌شود. خواجه یوسف پس از تیمور، برخلاف وصیت او به خلیل سلطان پیوست و در صدد زمینه‌سازی برای جلوس او بود. وقایع بعدی الوس نشان می‌دهد این خطای محاسباتی از طرف خواجه یوسف بود. البته نباید این نکته را دور از ذهن داشت که در آن برهه فضای سیاسی چنان غبارآلود بود که تجزیه و تحلیل صحیح را به غایت دشوار می‌کرد. در چنین جو سیاسی ملتهبی، تشخیص اینکه کدام مدعی بر دیگر مدعیان فائق خواهد آمد، بسیار سخت است. خواجه یوسف نیز با این گمان که خلیل سلطان تمام مؤلفه‌های سلطنت را دارد، او را برای اتحاد و نیل به اهداف

جغتهای انجمن و یا انزوای آنان را به تأخیر انداخت. با بررسی منابع متعدد، ازدواج‌های سیاسی چندانی برای اپاردیان یافت نشد. تنها نمونه ذکرشده برای اپاردیان غربی، این است که پس از کشته‌شدن امیرحسین، تیمور یکی از زنان او را به زنده حشم داد (گروه، ۱۳۶۸، ص. ۶۷۹). این ازدواج ثمره چندانی برای اپاردیان غربی نداشت. آنان به دلیل ناسازگاری، در همان اوایل حکومت تیموری به انزوا کشیده شدند؛ بنابراین به‌سختی می‌توان ازدواج سیاسی با تیموریان را برای آنان متصور بود. اپاردیان شرقی نیز به‌نحو احسن از این ترفند سیاسی استفاده نکردند.

برای مثال ارلات‌ها^۴ که از قبایل الوس بودند، با ازدواج‌های سیاسی متعدد خود را به تیموریان نزدیک کردند و با ایجاد پیوندهای سببی و نسبی، نقشی ماندگارتری نسبت به اپاردیان در حکومت تیموریان داشتند (خواندمیر، ۱۳۸۰، ص. ۳۸۸/۳).

۹. نتیجه

با بررسی رخدادهای تاریخی متوجه می‌شویم که اپاردیان به دو ناحیه شرقی و غربی تقسیم شده است. سرنوشت دو ناحیه به دلیل رفتار رهبران آنها بسیار متفاوت از یکدیگر رقم خورده است. دو دسته از عوامل کلی در انزوای هر دو ناحیه مؤثر بوده اند. یک دسته عوامل بیرونی که وقوع آنها در اختیار اپاردیان نبود و آنان تنها با اتخاذ تدابیر مناسب، از این عوامل برای ترفیع موقع سیاسی خود نهایت استفاده را می‌بردند. دسته دیگر، عوامل درونی است که مسئولیت مستقیم آنها بر عهده اپاردیان و رهبر آنان بوده است. از عوامل بیرونی انزوای اپاردیان غربی به نادیده‌گرفتن تغییر محوریت قبایل در عرصه سیاسی الوس و درک نادرست از فضای سیاسی وقت الوس نام برده می‌شود. در عوامل درونی نیز، تمردهای پی در پی

اپاردیان شرقی برگزید. در نهایت جان خود را در راه خدمت وفادارانه با متحد خویش، از دست داد (سمرقندی، ۱۳۷۲، ص. ۳۸/۲).

شاید اگر خواجه یوسف به وصیت تیمور درباره جان‌شین خود (پیرمحمد) پای بند بود و یا با شاهرخ متحد می‌شد، اپاردیان شرقی و خودش، سرنوشتی متفاوت را تجربه می‌کردند؛ اما اصرار و پافشاری او در راه خدمت به خلیل سلطان، سیاهه پرافتخارش را در اذهان تیموریان تاریک کرد، به نحوی که بعد از فوت او، منابع بسیار اندکی اپاردیان را بررسی کرده‌اند که این انزوای بیش از پیش اپاردیان شرقی را نشان می‌دهد.

۸. ازدواج‌های سیاسی و اپاردیان

یکی دیگر از عوامل انزوای اپاردیان، توجه نکردن و بهره‌گیری کافی از ازدواج سیاسی است. ازدواج سیاسی در حکم پدیده‌ای اجتماعی-سیاسی، همواره یکی از راهکارهای مناسب برای کسب منافع و مشروعیت سیاسی، عواید اقتصادی، توسعه ارضی و ترقی جایگاه اجتماعی در تاریخ ایران بوده است (سورنی و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۱۲۵).

این سنت سیاسی همانند گذشته در زمان تیموریان، ترفند بسیار کارآمدی محسوب می‌شد. ازدواج سیاسی به‌مثابه بازی برد-برد، نقش اساسی در رابطه فی‌مابین حکومت و قبایل داشته است. قبایل برای نیل به مطامع مالی-سیاسی و فرمانروایان برای مشروعیت بخشی، استیلا، تثبیت و اتحاد هرچه بیشتر در قلمروی حکومتی خود، از این ترفند سود می‌جستند. طبیعی است که تیموریان بیشتر به اشخاصی لطف و مرحمت کردند که با آنها پیوند سببی یا نسبی داشتند تا این‌گونه از آنان در مأموریت‌ها و مناصب مختلف استفاده کنند. همین امر یا به تداوم بقای اپاردیان در عرصه سیاسی الوس

گمان می رود حس استقلال طلبی آنان، نیرومندتر از همتایان شرقی خودشان بود و همین امر سبب نادیده گرفتن دیگر زوایای سیاسی شد و در نهایت به گمنام شدن آنان در منابع انجامید.

پی‌نوشت‌ها

۱. قراواناس گروهی در الوس جغتای بودند که به گفته برخی پژوهشگران، از چند دسته تشکیل شده بودند. یکی از این دسته‌ها، اپاردیان بودند ([ساریجلو و بهرام نژاد](#)، ۱۳۹۹، ص. ۶۵-۶۴)؛

۲. امیر قزغن از امرای قراواناسی (پدر بزرگ امیر حسین قراواناسی، متحد تیمور) بود که در دوره خان‌های پوشالی، شخصی به نام داشمنجه را به خانی رساند، ولی علناً قزغن حاکم بود ([نطنزی](#)، ۱۳۸۳، ص. ۱۶۳-۱۶۴)؛

۳. خان زاده ابوالمعالی ترمذی، از خان‌های ترمذی که جزء سادات بود و در به قدرت رسیدن تیمور، نقش داشت ([میرخواند](#)، ۱۲۷۰، ص. ۲۷)؛

۴. ارلات، یکی از قبایل الوس جغتای. برای مطالعه بیشتر درباره ارلات‌ها، به دایره المعارف بزرگ اسلامی، جلد ۷ (احمدبن علویه-ازبک خان)، ۶۶۵-۶۶۹، ۱۳۷۵ رجوع کنید.

منابع

اتلس قریه‌های افغانستان (۱۳۵۳). اداره مرکز احصائیه صدارت عظمی.

اسماعیلی، علی (۱۳۷۱). *تیمور فاتح: چهره جنگ و خون*. شقایق.

اقبال آشتیانی، عباس (۱۳۷۶). *تاریخ مغول و اوایل ایام تیموری*. نامک.

امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۶۰). *کوچ‌نشینی در ایران*. بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

تاج‌السلمانی (۱۳۹۳). *تاریخ‌نامه (شمس‌الحسن)* (اکبر صبور، مصحح). بنیاد موقوفات دکتر محمود

افشار.

رهبر این ناحیه در قبال تیمور، تأثیرپذیری رهبر اپاردیان غربی از دیگران و پافشاری بر مواضع غلطی که از حس استقلال طلبی آنان نشئت می‌گرفت، موجب شد آنان زمام امور را در زمان تیمور از دست بدهند. تیمور رهبر غیر قبیله‌ای را برای آنان برگزید و انزوای آنان با این تصمیم، شدت بیشتری گرفت. اما اپاردیان شرقی برخلاف اپاردیان غربی، وفادارانه به تیمور خدمت کردند و جایگاه‌های رفیع سیاسی را نیز در این راه به دست آوردند. به نظر می‌رسد بینش سیاسی اپاردیان شرقی، منعطف‌تر از همتایان غربی بود. به همین سبب نام آنان به نیکی در منابع ثبت شده است، ولی نمی‌توان تنها بر این اساس مدعی شد که اپاردیان شرقی در حیات سیاسی خود، بهتر از همتایان غربی خود بودند، اما آنان نسبت به اپاردیان غربی، قبیله‌مطیع‌تری بودند. با مرگ تیمور و وقوع ستیزه‌های جاننشینی، فضای سیاسی الوس نیز دچار التهاب شد و گفتمان خاص تیمور در ورطه نابودی قرار گرفت. رهبر اپاردیان شرقی نیز در این فضای پیچیده سیاسی، دچار اشتباه محاسباتی در انتخاب مدعی برتر حکومت شد و این آغاز انزوای آنان بود. در انزوای اپاردیان شرقی، عوامل بیرونی بسیار پررنگ‌تر از عوامل درونی بودند. از عوامل بیرونی که به انزوای آنان منجر شد، به اوضاع سیاسی الوس بعد از تیمور، روحیات شاهرخ، تفاوت‌های حکومت او با تیمور، فرسایشی بودن لشکرکشی‌های تیمور و نزاع‌های جاننشینی اشاره می‌شود. با اندکی تأمل متوجه می‌شویم که اپاردیان شرقی، قربانی رخدادهایی شدند که تقصیر چندانی در وقوع آنها نداشتند و مجموعه پیشامدها نیز سبب منزوی شدن آنها شد. برخلاف ناحیه شرقی، مقصر انزوای اپاردیان غربی، عملکرد خودشان بود. آنها نیز می‌توانستند با اتخاذ تدابیر سنجیده‌تر از خوان سیاسی متنعم شوند که در الوس جغتای گسترده شده بود. اما

شهرهای ایران (با مقدمه و کوشش پناهی سمنانی). بامداد.

عظیمی، جلاير (۱۳۹۳). درباره منشأ اپردی: اپردی قبیله، اپردی قریه.

<https://www.academia.edu/11851272>

فکرت، محمدآصف (۱۳۸۵). اشتب-البیره. در دایره‌المعارف بزرگ اسلامی. مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.

گروسه، رنه (۱۳۶۸). امپراطوری صحرانوردان (عبدالاحسین میکده، مترجم). علمی و فرهنگی. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۳۹).

گولد، جولیسوس، و کولب، ویلیام (۱۳۷۶). فرهنگ علوم اجتماعی (باقر پرهام و همکاران، مترجم). مازیار. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۶۴).

منز، بئاتریس فوربز (۱۳۹۳). ایران عصر تیموری (قدرت، سیاست و مذهب) (اکبر صبوری، مترجم). بنگاه ترجمه و نشر کتاب پارسه. (اثر اصلی منتشر شده در ۲۰۰۷).

منز، بئاتریس فوربز (۱۳۸۹). برآمدن و فرمانروایی تیمور (تاریخ ایران و آسیای مرکزی در سده‌های هشتم و نهم هجری) (منصور صفت گل، مترجم). رسا. (اثر اصلی منتشر شده در ۱۹۸۹).

میرخواند، محمد بن خاوندشاه (۱۲۷۰ق). روضه الصفا. بی‌نا.

نطنزی، معین‌الدین (۱۳۸۳). منتخب‌التواریخ معینی (به اهتمام پروین استخری). اساطیر.

همدانی، خواجه رشیدالدین فضل‌اله (۱۳۷۳). جامع‌التواریخ، (محمد روشن و مصطفی موسوی، مصحح). امیرکبیر.

یزدی، شرف‌الدین علی (۱۳۸۷). ظفرنامه (عبدالقادر هاشمی، مترجم؛ سعید میرمحمدصادق و عبدالاحسین نوایی، محقق). کتابخانه، موزه و مرکز

تتوی، قاضی احمد (۱۳۸۲). تاریخ‌الفی، آصف‌خان قزوینی (غلامرضا طباطبایی مجد، مصحح). علمی و فرهنگی.

حافظ ابرو، عبدالله بن لطف‌الله (۱۳۸۰). زبده‌التواریخ (کمال سیدجواد، مصحح) نشر طبع و نشر. حسینی تربتی، ابوطالب (۱۳۴۲). تزوکات تیموری. کتاب‌فروشی اسدی.

خواندمیر، غیاث‌الدین بن همام‌الدین (۱۳۸۰). تاریخ حبیب‌السیر (زیر نظر محمد دبیرسیاقی، با مقدمه جلال‌الدین همایی). خیام.

روملو، حسن (۱۳۴۹). احسن‌التواریخ (به اهتمام عبدالاحسین نوایی). بنگاه ترجمه و نشر کتاب. ساریجلو، علیرضا، و بهرام نژاد، محسن (۱۳۹۹). نقش گروه قراواناس در تعاملات سیاسی و نظامی حکومت تیموریان. پژوهش‌های تاریخی، ۱۲(۱)، ۵۹-۷۵.

[0.22108/JHR.2020.120523.1891](https://doi.org/10.22108/JHR.2020.120523.1891)

ستوده، منوچهر (۱۳۸۵). نامنامه ایلات و عشایر و طوایف (ایران تاریخی و فرهنگی) (با همکاری خورشید مؤمنی). مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.

سمرقندی، کمال‌الدین عبدالرزاق (۱۳۷۲). مطلع سعدین و مجمع بحرین (عبدالاحسین نوایی، مصحح). پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

سورنی، برومند، پورمحمدی املشی، نصراله، عادل فر، باقرعلی، و بهرام نژاد، محسن (۱۳۹۷). ازدواج‌های سیاسی: از آمدن تیموریان تا ظهور صفویان (علت‌ها و پیامدها). پژوهش‌های تاریخی، ۱۰(۳)، ۱۲۵-۱۴۵.

[10.22108/JHR.2018.105653.1184](https://doi.org/10.22108/JHR.2018.105653.1184)

شامی، نظام‌الدین (۱۳۶۳). ظفرنامه: تاریخ فتوحات امیر تیمور گورکانی، ماجرای خونین ترین قتل‌عام

- <http://www.jstor.org/stable/44141975>
Kawaguchi, T. (1988). Timur and Chaghatai Amirs. *Oriental Studies*, 38, 269-305. <https://doi.org/10.5356/orient1960.38.135>
- Khwandmir, Gh H. (2001). *Tarikh-e Habib-al-Seyar* (under the supervision of Mohammad Dabirsiyaghi, with an introduction by Jalal-al-Din Homaei). Khayyam Publication. [In Persian].
- Landa, I. (2017). Türaqai Güregen (d. 1296–7) and His Lineage: History of a Cross-Asia Journey. *Asiatische Studien Études Asiatiques*, 71(4), 1189–1211. <https://doi.org/10.1515/asia-2017-0011>
- Manz, B. F. (1983). The Ulus Chaghatai before and after Timur's rise to power: The transformation from tribal confederation to army of conquest. *Central Asiatic Journal*, 27(1/2), 79-100. <http://www.jstor.org/stable/41927390>
- Manz, B. F. (1988). Tamerlane and the Symbolism of Sovereignty. *Iranian Studies*, 21(1-2), 105–122. [10.1080/00210868808701711](https://doi.org/10.1080/00210868808701711)
- Manz, B. F. (2010). *The rise and rule of Tamerlan (History of Iran and Central Asia in the 8th and 9th Centuries of the Hijri)* (M. Sefatgol, Trans.). Rasa Publication. (Original work published in 1989). [In Persian].
- Manz, B. F. (2013). *Power, politics and religion in Timurid Iran* (A. Sabouri, Trans.). Parseh Book Translation and Publishing Company. (Original work published in 2007). [In Persian].
- Mirkhwand, M. Kh. (1853). *Rouzat al-Safa*. n.p.
- Natanzi, M. (2004). *Montakhab al-Tawarikh Moini*. P. Estakhri. (Ed). Asatir Publication. [In Persian].
- Potter, L. G. (1994). Sufis and Sultans in Post-Mongol Iran. *Iran Studies*, 27(1-4), 77-102. <https://doi.org/10.1080/00210869408701821>
- Romelu, H. (1970). *Ahsan al-Tawarikh*. A. H. Navaei. (Ed). Book Translation and Publishing Company. [In Persian].
- Samarqandi, K A. R. (1993). *Majma'-e Sa'dain va Majma' Bahrain*. A. H. Navaei. (Ed). Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian].

اسناد مجلس شورای اسلامی (اثر اصلی منتشر شده در ۸۰۴ق).

References

- Adamec, L. W. (1972). Historical and Political Gazetteer of the Afghanistan. *Mazar-i-Sharif and North-Central Afghanistan*. akademische drucku. verlagsanstaltgraz. [10.2458/azu_afghan_ds351_a19_1972_v1](https://doi.org/10.2458/azu_afghan_ds351_a19_1972_v1)
- Atlas of Afghan Villages* (1974). Kabul: Directorate of Statistics Center of the Supreme Chancellery. [In Persian].
- Azimi, J. (2013). *About the origin of Aparidi: Aparidi tribe, Aparidi village*. <https://www.academia.edu/11851272> [In Persian].
- Esmaili, A. (1992). *Timur Fatih: The Face of War and Blood*. Shaghayegh Publication. [In Persian].
- Fikrat, M. A. (2015). Eshtab-Al-Bira. In *Great Islamic Encyclopedia* (Vol. 9). The Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian].
- Gould, J., & Kolb, W. (1995). *Culture of Social Sciences* (B. Parham and others, Trans.). Maziar. Publications. (Original work published in 1964). [In Persian].
- Gregory, R. J. (2003). Tribes and Tribal: Origin, Use, and Future of the Concept. *Studies of Tribes and Tribal*, 1(1), 1-5. <https://doi.org/10.1080/0972639X.2003.11886479>
- Grosse, R. (1984). *Empire of Nomads*. (A. H. Meikadeh, Trans.). Scientific and Cultural Publication. (Original work published in 1939). [In Persian].
- Hamedani, R. F. (1994). *Jame al-Tawarikh*. M. Roshan & M. Mousavi. (Eds). Amirkabir Publication. [In Persian].
- Hosseini Torbati, A. T. (1963). *Tezukat-e Taimuri*. Ketabforooshi-e Asadi. [In Persian].
- Iqbal Ashtiani, A. (1997). *Mongol history and early Timurid times*. Namak Publication. [In Persian].
- Jamaluddin, S. (1979). The Growth of Timur's Authority and His Relations with Nobility. *Indian History Congress*, 40, 349-367.

[01184](#)

Yazdi, Sh. A. (2008). *Zafarnameh* (A. Q. Hashemi, Trans. researched by S. Mir Mohammad Sadegh & A. H. Navaei). Library, Museum and Document Center of the Islamic Council. [In Persian].

Sarijloo, A., & Bahramnejad, M. (2019). The Role of the Qara'unas Group in Political and Military Interactions with the Timurid Government. *Historical Research*, 12(1), 59-75. [0.22108/JHR.2020.120523.1891](https://doi.org/10.22108/JHR.2020.120523.1891) [In Persian].

Shami, N. (1984). *Zafarnameh: History of the conquests of Amirtimur Gorkani, the story of the bloodiest massacre of Iranian cities* (with an introduction and effort by Panahi Semnani). Bamdad Publication. [In Persian].

Sotoudeh, M. (2006). *The Name of Ilat and Nomads and Tribes (Historical and Cultural Iran)* (with the collaboration of Kh. Momeni). The Center for the Great Islamic Encyclopedia. [In Persian].

Subtelny, M. E. (1988). Centralizing Reform and its Opponents in the Late Timurid Period. *Iranian Studies*, 21(1-2), 123-151. <https://doi.org/10.1080/00210868808701712>

Subtelny, M. E. (2010). Tamerlane and his descendants: from paladins to patrons. *The new Cambridge history of islam*, 3, 169-200. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521850315.007>

Sureni, B., Pourmohammadi Amlashi, N., Adelfar, B. A., & Bahramnejad, M. (2017). Political marriages: from the arrival of the Timurids to the rise of the Safavids (causes and consequences). *Historical Research*, 10(3), 125-145. [10.22108/JHR.2018.105653.1184](https://doi.org/10.22108/JHR.2018.105653.1184) [In Persian].

Tapper, R. (2009). Tribe and State in Iran and Afghanistan: An Update. *Études rurales*, (2), 33-46. <https://doi.org/10.4000/etudesrurales.10461>

Tatavi, Gh. A. (2012). *Tarikh-e Alfi*, Asif Khan Qazvini (corrected by Gh. Tabatabai Majid). Scientific and Cultural Publication. [In Persian].

Uljaeva, S., Isroilov, B., Toshev, B., Botirova, K., & Raxmonov, B. (2002). The Posts and Ranks Concerning to a Local and Religious Administration. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(1), 507-514. <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24SP1/PR2>